

"TÜRK DÜNYASINDA KÖROĞLU (İLK KOL) -İNCELEME VE METİNLER-"*

Pınar DÖNMEZ FEDAKAR*

Köroğlu Destanı, Türk boylarının hemen hepsinde ve Türk boylarıyla komşu olan Ermeniler, Gürcüler, Tacikler ve Orta Asya Arapları arasında bilinmektedir. Köroğlu Destanı, geniş bir coğrafi alanda biliniyor olması ve çok zengin varyantlara sahip olması bakımından, destan konusunda çalışsan bilim adamlarının üzerinde önemle durdukları destanlardan biri olmuştur. Alexandre Chodzko'nun, Güney Azerbaycan'dan derlenmiş bir Köroğlu Destanı metnini 1842 yılında İngilizce'ye çevirerek Londra'da yayınlamasından sonra, gerek destan hakkında halihazırda Türk Dünyasında var olan ilgiye Avrupa'lı araştırmacıların da ilgisi artmış ve yeni pek çok araştırmanın konusu olmuştur.

20. yüzyıl başından itibaren gerek metin derlemesi ve gerekse inceleme olarak, hem Türk Dünyasında hem de Türk Dünyası dışında, Köroğlu Destanı hakkında önemli pek çalışma yapılmıştır. Köroğlu Destanı üzerinde son dönemde yapılan çalışmalardan birisi de Doç. Dr. Metin Ekici tarafından yapılan "Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) -İnceleme ve Metinler-" adlı çalışmadır.

Bu çalışmada, Köroğlu anlatmaları içinde başlangıcı teşkil eden ve "Köroğlu'nun İlk Kolu", "Köroğlu'nun Zuhuru", "Köroğlu'nun Türeyişi", "Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı" vb. gibi adlarla anılan anlatmalar esas alınmıştır. Yazar çalışma-

nın, Köroğlu'nun ortaya çıkışı ile sınırlandırılmasını şu şekilde açıklamaktadır: "Köroğlu anlatmalarından sadece bir kahramanın ortaya çıkışıyla ilgili kısım üzerinde bir karşılaştırma yapmak belki çok sınırlı bir araştırma olarak değerlendirilebilir, ancak Türk boylarından derlenen Köroğlu anlatmaları arasındaki benzerliğin esası itibariyle bu kısımda yoğunlaştığı ve mevcut tartışmaların da bu kısım üzerinde toplandığı göz önüne alınırsa, bu araştırmanın sınırlı bir çerçevede olmadığı görülecektir."

Çalışmada, Köroğlu'nun doğu versiyonlarını oluşturan Türkmen, Kazak, Özbek ve Doğu Türkistan (Uygur) Türkleri ve batı versiyonlarını oluşturan Azerbaycan ve Türkiye Türklerinin anlatmaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelemeye konu edilen metinler yapı bakımından karşılaştırmalı olarak incelenmelerinin yanında, anlatıcı ve anlatım çevresine de yer verilmiş ve böylece destan sanatçıları ve onların yarattığı destan geleneği de incelemeye dahil edilmiştir.

Çalışma; giriş, dört bölüm ve incelenen anlatmaların yer aldığı metinler, bibliyografya, yer ve şahıs adları dizinin-den oluşmaktadır.

Giriş kısmında (ss.13-16), çalışmanın amacı ve inceleme yöntemi hakkında genel bilgi verilmiş ve kitabın bölümleri tanıtılmıştır.

* Metin Ekici. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004; 367 s.

** Ege Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Birinci Bölüm'de (ss.17-44) Köroğlu hakkında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Başta Türk Dünyası olmak üzere, çeşitli ülkelerde Köroğlu hakkında yapılan çalışmalar başlı başına bir kitap oluşturacak kadar zengindir. Yazar bu nedenle, incelemede yer alan köroğlu anlatmalarının ait olduğu Türk boylarında yapılan çalışmalar geniş bir şekilde tanıtmayı tercih etmiş ve ayrıca Türk Cumhuriyetleri dışındaki bazı ülkelerde yapılan, önemli çalışmalara da değinmiştir. Söz konusu çalışmalar, "Türkiye'de Yapılan Çalışmalar" (ss.17-29), "Azerbaycan'da Yapılan Çalışmalar" (ss.29-30), "Türkmenistan'da Yapılan Çalışmalar" (ss.31-37), "Özbekistan'da Yapılan Çalışmalar" (ss.38-39), "Kazakistan'da Yapılan Çalışmalar" (ss.40-41) ve "Türk Dünyası Dışında Yapılan Çalışmalar" (ss.42-43) başlıkları altında ele alınmıştır. Her başlık altında ilk olarak Köroğlu'nun metin derleme ve yayınlama çalışmalarına ait bilgi verilmiş, daha sonra da incelemeler tanıtılmıştır.

İkinci Bölüm'de (ss.45-62) Türk Dünyasında destan/hikaye ve Köroğlu anlatıcıları ele alınmıştır. Türk Dünyasında destan/hikaye anlatıcıları, şamanlardan başlayarak ele alınmış ve şamanlarla destan anlatıcıları arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Daha sonra, Türk boylarında destan anlatıcıları için kullanılan terimlere yer verilmiştir. Köroğlu anlatıcılarının Türk Dünyası destan/hikaye anlatma geleneği içindeki yerini ve özelliklerini tam olarak belirleyebilmek için Türk boylarındaki destan/hikaye anlatıcılarından "Bahşı" (ss.48-52), "Jırav" (ss.53-54), "Akın" (s.55), "Âşık" (ss.56-58) ve "Meddah" (ss.59-61) doğudan batıya doğru bir sıralama izlenerek ele alınmış ve günümüzde yapılan yeni araştırmalar ışığında ayrıntılı olarak in-

celenmiştir. Bu başlıklar altında incelenen destan/hikaye anlatıcılarının mensup oldukları gelenekler ve her geleneğin önemli isimleri tanıtılmıştır. Bu bölümde yazar, Türk boyları arasındaki Köroğlu anlatıcılarının içinde yer aldıkları geleneklerin, genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, aynı kökten geldiğini, ancak oldukça uzun bir geçmişe dayanan her Türk boyunun sahip olduğu geleneğin, zaman içinde mahallî çevrenin özelliklerini yansıtmaya başlaması nedeniyle, destan/hikaye anlatıcıları ve buna bağlı olarak Köroğlu anlatıcılarının farklı adlarla anılmaya başladığı görüşünü savunmaktadır.

Üçüncü Bölüm'de (ss.63-100), Köroğlu'nun ve Köroğlu anlatmalarının ortaya çıkışı hakkındaki görüşler yer almaktadır. Bu bölümde, çeşitli araştırmacıların Köroğlu'nun kimliği ve ortaya çıkışı, Köroğlu anlatmalarının kaynağı ve yayılma yolları hakkındaki görüşleri geniş bir şekilde değerlendirilmiştir. Yazar, söz konusu görüş ve düşünceleri incelerken her görüşün temel bakış açısının ve bu görüşle ulaşılmak istenen sonuçların neler olduğunu değerlendirmektedir. Bu bölümün sonunda kendi görüşlerine de yer vermekte olan yazar, Köroğlu'nun Orta Asya'da yaşamış olduğu ve destanın da muhtemelen Orta Asya Türk boyları arasında doğmuş ve oradan Batı'ya doğru yayılmış olduğu görüşüne katıldığını belirtmektedir. Yazar; konuyla ilgili bakış açısının metin merkezli olmaktan çok bağlam merkezli olduğunu vurgulayarak, Köroğlu'nun muhtemelen Türklerin Batı'ya ilk göçlerinde bir uç beyi veya bir uç beyinin oğlu olarak yaşadığını ve onun maceralarının da aynı dönemde anlatılmaya başladığını, ancak Türk boylarının batıya doğru göçleri sonucu, Köroğlu anlatmalarının sürekli bir geliş-

me, değişme ve de genişleme kaydettiğini savunmaktadır.

Dördüncü Bölüm'de (ss.101-138), Doğu ve Batı versiyonları çerçevesinde, Köroğlu'nun ilk kol anlatmaları yapısal bir yaklaşımla karşılaştırılmaktadır. Yazar, yapı incelemesinde her anlatma için ayrı bir yapı şeması çıkarmak yerine, altı anlatmanın temel yapılarını göz önüne alarak ortak bir şema oluşturmayı tercih etmiştir. Anlatmalar, olay örgüsüne dayalı, yapı ve içerik yönünden sekiz ana başlık altında karşılaştırılmıştır. Söz konusu yapı şeması şu başlıklardan oluşmaktadır:.i.Köroğlu;

1. Köroğlu'nun Ailesinin Tanıtımı.
2. Köroğlu'nun Olağanüstü Doğumu.
3. Köroğlu'nun Olağanüstü Bir Şekilde Büyümesi.
4. Köroğlu'nun Babasının (Dedesinin) Kör Edilmesi.
5. Köroğlu'nun Olağanüstü Bir Ata Sahip Olması.
6. Köroğlu'nun Olağanüstü Güç ve Silâha Sahip Olması.
7. Köroğlu'nun Çamlıbel.i.Çamlıbel;'e Yerleşmesi ve Yiğitleri Toplaması.
8. Köroğlu'nun İntikam Alması ve Tanınması.

Anlatmalar bu sekiz başlık altında incelenmiş ve anlatmalar arasındaki benzer ve farklı noktalar gösterilerek, bunların neden kaynaklanmış olabilecekleri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, tespit edilen yapılar içindeki önemli bazı motif vb. unsurlar da değerlendirilmiştir. Yukarıdaki sekiz başlık altında, sıra ile, doğu versiyonlarını oluşturan Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Doğu Türkistan'dan derlenmiş anlatmalar ve daha sonra da batı versiyonlarını oluşturan Azerbaycan ve Türkiye Türklerinden derlenmiş

anlatmalar karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu bölümde altı anlatmanın benzer ve farklı noktaları üzerinde durularak, doğu ve batı versiyonlarını oluşturan anlatmalar arasında tam bir benzerlik olmadığı, doğu versiyonlarının ve batı versiyonlarının kendi aralarında ortak noktalar bulunduğu, ancak doğu versiyonlarında bulunan, kahramanın doğumu vb. gibi, bazı temel epizotların batı versiyonlarında bulunmadığı tespit edilmiştir.

Beşinci Bölüm'de (ss.139-354) inceleme konusu edilen altı Türk boyuna ait anlatmaların Türkiye Türkçesine aktarılmış metinleri yer almaktadır. Bu bölümde, her versiyonun metninden önce, metinlerin alındığı kaynaklar ve anlatıcıları hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmiştir.

“Metinler” kısmından sonra, çalışmada yararlanılan kaynakların sıralandığı “Bibliyografya” (ss.355-360) yer almaktadır. “Bibliyografya” Köroğlu ile ilgilenen araştırmacılara oldukça faydalı olabilecek niteliktedir.

Çalışma, okuyuculara büyük kolaylık sağlayacak, inceleme ve metinler kısmında geçen yer ve şahıs adlarının yer aldığı “Dizin” (ss.361-367) ile tamamlanmıştır.

Köroğlu'nun ortaya çıkışını konu edinen “Köroğlu'nun İlk Kolu” anlatmasının doğu ve batı versiyonlarını oluşturan Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan, Azerbaycan ve Türkiye Türkleri anlatmalarının incelendiği bu çalışmada, Türk boyları arasında en yaygın anlatmalardan biri ele alınarak, ortak Türk kültürünün nasıl oluştuğu, nasıl paylaşıldığı ortaya konulmaktadır. Bu çalışma ile okuyucular Türk Dünyasının ortak değerlerinden biri olan Köroğlu ile ilgili pek çok bilgiye ve metinlere ulaşabileceklerdir.